

Ebelik Öğrencilerinin İlk Klinik Deneyim Başlangıcı ve Sonunda Anksiyete ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi

The Determination of Anxiety and Stress Levels of Midwifery Students Beginning the First Clinical Experience and Post-Experience Period

Yasemin AYDIN KARTAL^a , Saadet YAZICI^b

ÖZET Amaç: Bu çalışma ebelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik deneyim başlangıcı ve sonunda yaşadıkları klinik stres düzeyleri, durumluluk-sürekli kaygı düzeyleri ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yürütüldü. **Yöntem:** Tanımlayıcı ve analitik desende yürütüldü. Bir kamu üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü birinci sınıf öğrencileri (75) çalışmanın evreni oluşturdu. Çalışmada örneklem seçimine gidilmedi ve çalışmaya katılmayı kabul eden 70 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturdu (Katılma Oranı: %93). Veriler, “Kişisel Bilgi Formu”, “Klinik Stres Anketi”, “Durumluluk-Sürekli Kaygı Envanteri” ile toplandı. **Bulgular:** Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamasının 18,92±1.04 olduğu belirlendi. Ebelik öğrencilerinin ilk klinik uygulama başlangıcında yaşadıkları stres düzeyleri, sonrasına göre anlamlı olarak yüksek bulunurken, klinik uygulama başlangıcı ve sonrasında en fazla stresin mücadele alt boyutunda yaşandığı belirlendi. Bununla birlikte öğrencilerin bildirdiği stres faktörleri arasında hastaya zarar verme korkusu ve klinik hekim-hemşirelerinin tutumlarının ilk sıralarda yer aldığı saptandı. Klinik uygulama başlangıcı öğrencilerin durumluluk-sürekli kaygı puan ortalamaları klinik uygulama sonrasına göre anlamlı olarak yüksek bulundu. Ebelik bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin durumluluk kaygı düzeyleri ve sağlık meslek lisesi mezunu olan öğrencilerin stres düzeyleri ve durumluluk kaygı düzeyleri anlamlı olarak düşük bulundu. **Sonuç:** Öğrencilerin durumluluk-sürekli kaygı ve stres düzeyleri ilk klinik deneyim sırasında yükselirken, klinik deneyim artıkça kaygı ve stres düzeylerinin azaldığı söylenebilir

Anahtar Kelimeler: Klinik uygulama, anksiyete, ebelik

ABSTRACT Objective: This study is conducted to determine the factors affecting the anxiety and stress levels of first year midwifery students beginning and after their first clinical experience. **Method:** This descriptive and analytical study used a population of 75 students studying in the first grade of the midwifery department of the Health Sciences Faculty of a public university. Sample selection was not made in the study, and 70 students who agreed to participate in the study constituted the sample of the study (participation rate: 93%). The data were collected by "Personal Information Form", "Clinical Stress Questionnaire", "State-Trait Anxiety Inventory". **Results:** The average age of students participating in the study was determined as 18.92 ± 1.04. The levels of stress beginning the first clinical applications of midwifery students were higher than later. Among the stress factors reported by the students were the fear of harm to the patient and the attitudes of the clinical physician-nurses. The state of the state-trait anxiety scores of the clinical application order was found to be significantly higher than that of the post clinical application. The state anxiety levels of students who voluntarily selected midwifery department and the stress level and state anxiety levels of students graduated from health vocational high school were found to be significantly lower. **Conclusions:** It has been found that, the state-trait anxiety and stress levels of the students rise beginning their first clinical experience. Additionally, as the students' clinical experience increase, their stress levels decrease.

Key words: Clinical practice, anxiety, midwifery

Giriş

Ebelik eğitiminde temel amaç, öğrenciye bilişsel, klinik olmak üzere birbirini tamamlayan iki duyusal ve psikomotor alanda bilgi, beceri ve tutum kazandırmaktır. Ebelik eğitimi, teorik ve bölümünden oluşur. Klinik eğitim, öğrencinin gerçek ortamda uygulayarak öğrenmesini sağlar.

Geliş Tarihi/Received: 14-07-2017 / Kabul Tarihi/Accepted:25-08-2017

^a Yard. Doç. Dr. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, İstanbul: ORCID

ID:orcid.org/0000-0001-7464-945X

^b Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, İstanbul, email: saadetyazc@yahoo.com ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6348-0695

Sorumlu yazar /correspondence: Yasemin Aydın Kartal; Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Yrd.Doç.Dr, e-mail: yasemin.aydin@sbu.edu.tr

*Çalışma Adnan Menderes Üniversitesi 1. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi'nde Sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Klinik deneyimler, teorik bilginin uygulamaya aktarılmasının yanı sıra öğrencinin psikomotor gelişimini ve mesleki sosyalizasyonunu sağlar.¹ Klinik deneyimleri süresince yeni bir sosyal ortama giren öğrenciler çeşitli aşamalarda, anksiyete ve stres yaratan çok sayıda durumla baş etmek zorunda kalır. Anksiyete ve stres eğitim süresince öğrencinin akademik performansını ve mesleki uyumunu etkileyen önemli bir biyopsikososyal faktördür.² Düşük düzeyde stres ve kaygı, öğrencilerin yaratıcılığına ve gelişimine katkı sağlarken, stres ve kaygı yoğun olduğunda öğrenme güçlüğü yaşamaya, dikkat ve yoğunlaşmada azalmaya, insan ilişkilerinde bozulmaya ve iş veriminde azalmaya neden olmaktadır.^{1,3}

Klinik uygulamalarda öğrencilerin yaşadığı stres ve anksiyete, öğrendikleri kuramsal bilgilerin kullanılmasında güçlüğe neden olmaktadır. Ayrıca sağlık profesyonelleri ile iletişim güçlüğü yaşanmasına, hata yapma korkusuna, hastaya yanlış bilgi verme endişesine, hasta beklentilerini karşılamada eksikliğe, hastane prosedürlerinde yanlış yapma korkusuna ve mesleki yetersizliğe neden olduğu bildirilmektedir.^{4,5}

Özellikle ilk klinik deneyim öngörülmez ve zorlayıcı olmasından dolayı daha çok anksiyete ve stres oluşturabilmektedir. Öğrenciler tehdit ve tehlike olarak algıladıkları ve bu durum karşısında

dengeyi korumak veya dengeyi yeniden sağlamak için çalışırken stresi deneyimleyebilmektedirler.⁶

Anksiyeteli ve stresli öğrenci, problemlerle baş etme yeteneğinde ve sosyal ilişkilerde azalma yaşayabilmektedir. Ayrıca stresin öğrencinin beceri geliştirme ve klinik performansını etkilediği düşünülmektedir. Bu sebeple öğrencilerin klinik öğrenme deneyimlerinin her aşamasında anksiyete ve stres düzeyleri ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi ayrıca önem taşımaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma, öğrencilerin klinik deneyimleri süresince yaşadıkları stres, anksiyete düzeyi ve neden olan faktörlerin belirlenmesi, öğretim üyelerinin öğrencilerin stresle başetmede strateji geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla yürütülmüştür.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Tanımlayıcı ve analitik desende yürütülen çalışmanın evrenini, bir kamu üniversitesinin, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü birinci sınıfta öğrenim gören 75 öğrenci oluşturdu. Çalışmada örneklem seçimine gidilmedi ve 2016-2017 eğitim-öğretim dönemi bahar yarıyılında çalışmaya katılmayı kabul eden 70 öğrenci çalışmanın örneklemi oluşturdu (*Katılma Oranı: %93*).

Tablo 1. Öğrencilerin KSA Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Dağılımı

Ölçek Boyutları	Klinik Deneyim Başlangıcında Ort±SS	Klinik Deneyim Sonunda Ort±SS	Puan Aralığı	Test
Tehdit alt boyutu	6.94±4.35	5.48±3.81	0-24	z*:-2.501 p:0,012
Mücadele alt boyutu	16.04±5.03	13.28±5.60	0-28	z*:-3.698 p:0,000
Zarar alt boyutu	3.05±2.72	1.94±2.00	0-20	z*:-3.403 p:0,001
Yarar alt boyutu	4.58±1.80	3.30±2.15	0-8	z*:-4.483 p:0,000
Toplam ölçek puanı	30.62±9.6	24.01±8.63	0-80	z*:-5.101 p:0,000

*Wilcoxon Signed Ranks Test

Veri Toplama Araçları: Araştırma verilerinin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu”, “Klinik Stres Anketi” ve “Durumluluk-Sürekli Kaygı Envanteri” kullanıldı. Kişisel Bilgi Formu’nda, araştırmacılar tarafından literatür taranarak geliştirilen, öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sorular yer aldı.

Klinik Stres Anketi (KSA): Klinik stres anketi, ilk klinik uygulama deneyimlerinde, öğrenci hemşireleri tehdit eden ya da mücadele etmelerini gerektiren stresin başlangıç değerini be-

lirmek amacıyla Pagana tarafından geliştirilmiştir.⁷ Ölçek likert tipi olup 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin maddeleri; tehdit, mücadele, zarar ve yarar duygu ifadelerinden oluşan 4 alt başlık altında toplanmaktadır. Ölçeğin puan aralığı 0-80 dir. Düşük puan stres düzeyinin düşük olduğunu, yüksek puan ise stres düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Klinik Stres Anketi’nin geçerlilik ve güvenilirliği Şendir ve Acaroğlu (2008) tarafından yapılmıştır.¹ Bu çalışmanın örneklemini için toplam Cronbach alfa değeri klinik uygulama

başlangıcı 0.74, sonrası için 0.81 olarak bulunmuştur.

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri: Spielberger ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen ölçeğin Türk toplumunda geçerlik ve güvenilirliği Öner ve Le Compte (1977) tarafından yapılmıştır.^{8,9} Ölçek geçici-durumluk (20 madde) ve sürekli (20 madde) kaygı düzeylerini belirleyen toplam 40 maddeden oluşmaktadır. Durumluk Kaygı Envanteri (DKE), bireyin belirli bir anda ve belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini ve Sürekli Kaygı Envanteri (SKE)'de, bireyin kendisini genellikle nasıl hissettiğini değerlendirmektedir. Puanların artması kaygı düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın örneklemini için DKE'nin toplam Cronbach alfa değeri klinik uygulama başlangıcı 0.74, sonrası için 0.81, SKE'nin ise klinik uygulama başlangıcı 0.72, sonrası için 0.71 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın verileri, çalışmayı yürüten araştırmacılar tarafından, çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerle yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak toplandı. Formların uygulanması yaklaşık 20 dakika sürdü. Formlar öğrencilere klinik uygulamaya çıkılan ilk haftanın sonunda ve klinik uygulamanın son haftasında uygulandı.

Verilerin Değerlendirilmesi: Veriler, SPSS 17.0 paket programı kullanılarak tanımlayıcı istatistiksel analizlerinden sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma ile hesaplandı. Verilerin dağılımı Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirildi. Gruplar arası karşılaştırmalar Mann Whitney U test, Kruskal Wallis Test ve Wilcoxon Signed Ranks Test kullanılarak değerlendirildi. 0.05 in altındaki "p" değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

Araştırmanın Etik İlkeleri: Araştırmanın yapıldığı kamu üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nden yazılı izin alındı. Araştırmaya alınacak öğrencilere çalışma hakkında bilgi verildikten sonra öğrencilerin sözel izinleri alındı. Araştırmaya katılacak öğrencilere, bireysel bilgilerin

gizli kalacağı konusunda açıklama yapıp "gizlilik ilkesine" uyulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Çalışmanın sınırlılığı sadece bir kamu üniversitesinin ebelik bölümü öğrencileri ile yürütülmesidir. Bu nedenle bu bulgular Türkiye'deki tüm Ebelik bölümü öğrencileri için genellenemez.

Bulgular

Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin yaş ortalamasının $26,29 \pm 4,34$ olduğu, %51.4'ünün anadolu lisesi mezunu olduğu belirlendi. Öğrencilerin %75.7'sinin bölümü isteyerek tercih ettiğini, %92.9'unun ebelik mesleğini sevdiğini ve kendisini mesleğe uygun hissettiğini ifade etti. Öğrencilerin ilk klinik deneyim sırasında ne hissettikleri sorulduğunda ise %65,7'si heyecan, %54.3'ü mutluluk, %47.1'i stres, %35.7'si anksiyete ve %18.6'sının korku hissettiği belirlendi.

Ebelik öğrencilerinin ilk kez klinik uygulama başlangıcındaki stres düzeyleri, sonrasına göre anlamlı olarak yüksek bulunurken, klinik uygulama başlangıcında ve sonrasında en fazla stresin mücadele alt boyutunda, en düşük stresin ise zarar alt boyutunda yaşandığı belirlendi (Tablo 1).

Öğrencilerin klinik uygulama başlangıcı durumluluk kaygı puan ortalamaları 37.37 ± 8.81 , klinik uygulama sonrası 35.01 ± 7.48 iken ($z: -2.037$, $p: .042$), klinik uygulama başlangıcı sürekli kaygı puan ortalamaları 41.80 ± 6.50 , klinik uygulama sonrası ise 37.45 ± 6.63 ($z: -5,756$, $p: .000$) olduğu belirlendi (Tablo 2).

Ebelik bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin durumluluk kaygı düzeyleri ($z: -2.752$, $p: .006$) ve sağlık meslek lisesi mezunu olan öğrencilerin stres düzeyleri ($z: 8,019$, $p: .018$) ve durumluluk kaygı düzeyleri ($z: 9.857$, $p: .007$) anlamlı olarak düşük bulundu. Öğrencilerin klinik uygulama sırasında bildirdiği stres faktörleri arasında, hastaya zarar verme korkusu (%58,6), hekim ve ebe-hemşirelerin tutumları (%47,1) ve hastane prosedürlerinde yanlış yapma korkusu (%42,9) ilk sıralarda yer aldığı belirlendi (Tablo 3).

Tablo 2. Öğrencilerin DKE-SKE Toplam Ortalamalarının Dağılımı

	Klinik Deneyim Başlangıcında Ort±SS	Klinik Deneyim Sonunda Ort±SS	Test
Durumluluk Kaygı Envanteri	37.37±8.81	35.01±7.48	$z^*:-2.037$ $p:0,042$
Sürekli Kaygı Envanteri	41.80±6.50	37.45±6.63	$z^*:-5,756$ $p:0,000$

*Wilcoxon Signed Ranks Test

Tablo 3. Öğrencilerin Klinik Uygulamada Bildirdikleri Stres Faktörleri

	n	%
Hastaya zarar verme korkusu	41	58,6
Hekim ve ebe-hemşirelerin tutumları	33	47,1
Hastane prosedürlerinde yanlış yapma korkusu	30	42,9
Teorik bilgiyi uygulayamama	28	40,0
Hastaya yanlış bilgi verme korkusu	21	30,0
Öğrenci ebeye güvensizlik	19	27,1
Hata yapma korkusu	17	24,3

Tartışma

Bu çalışma, ebelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik deneyim başlangıcı ve sonrası yaşadıkları klinik stres düzeyleri, durumluluk-sürekli kaygı düzeyleri ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yürütüldü. Bulgularımızda öğrencilerin durumluluk-sürekli kaygı ve stres düzeyleri ilk klinik deneyim sırasında yükselirken, klinik deneyim arttıkça kaygı ve stres düzeylerinin azaldığı belirlendi (Tablo 1-2). Klinik uygulama sırası ve sonrasında en fazla stresin mücadele alt boyutunda yaşandığı belirlenirken, en düşük stresi ise zarar alt boyutunda yaşadıkları belirlendi (Tablo 1). Çalışmamızla benzer şekilde Mankan ve ark. (2016)'ı çalışmalarında en yüksek stresin mücadele alt boyutunda, en düşük stresin zarar alt boyutunda yaşandığını, Taşdelen ve Zeybek (2013) ise çalışmalarında öğrencilerin en yüksek stresi mücadele, en düşük stresi ise yarar alt boyutunda yaşadıklarını bildirmişlerdir.^{10,11} Çalışmamızdan farklı olarak Atay ve Yılmaz (2011)'in çalışmasında öğrencilerin tehdit ve zarar alt boyutunda yüksek düzeyde klinik stres yaşadıkları belirlenmiştir.¹² Farklı çalışma sonuçları, çalışmaların yapıldığı okullardaki müfredat farklılıkları, öğretim elemanı sayıları ve uygulamaya çıkılan hastanelerin farklı olmasından kaynaklanabilir.

Öğrencilere yaşadıkları klinik deneyim sırasında ne hissettikleri sorulduğunda %35.7'si anksiyete ve %18.6'sı korku yaşadıklarını belirttiler. Anksiyete, korku gibi duygular karşısında organizmanın yeniden dengeyi sağlamak adına yaşadığı stres algısının öğrencilerin işlevselliği ve problem çözme becerisini olumsuz etkilediği bildirilmektedir.¹³ Bu bağlamda ilk klinik deneyim öncesinde öğrencilerin yakından değerlendirilmesi, korkan, kaygı duyan, heyecanlı olan öğrencilerin riskli grup olarak değerlendirilmesi ve des-

tek sağlanması önerilmektedir. Ayrıca bu duyguların altında yatan düşüncelere yönelik farkındalık sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Ebelik bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin durumluluk kaygı düzeyleri ve sağlık meslek lisesi mezunu olan öğrencilerin stres düzeyleri ve durumluluk kaygı düzeyleri anlamlı olarak düşük bulunmuştur. Mesleği sevmeme, rastgele seçme, ilgisiz olma bireyin motivasyonunu etkileyen önemli faktörlerdir. Motivasyonun düşük olması bireyin öğrenmeye uyum sağlayamamasına ve bu durumda dış dünyayı tehlikeli ve tehdit edici bir yer olarak algılayıp kaygısının yükselmesine neden olabilir. Bu nedenle çalışmamızda ebelik bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin durumluluk kaygı düzeylerinin düşük olması literatürdeki bilgiyi destekler niteliktedir. Sağlık meslek lisesi mezunu öğrencilerin stres düzeyleri ve durumluluk kaygı düzeylerinin düşük olması deneyimle ilişkilendirilebilir. Nitekim çalışmamızın bulgularında da deneyim arttıkça stres ve kaygı düzeyinin azaldığı saptanmıştır.

Öğrencilerin klinik uygulamada bildirdikleri stres faktörleri arasında en yüksek oranda hastaya zarar verme korkusu olduğu ve bunu sırasıyla hekim, ebe ve hemşirelerin tutumlarının ve hastane prosedürlerinde yanlış yapma korkusunun takip ettiği belirlendi (Tablo 3). Mangan ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında öğrencilerin en çok hastalardan dolayı stres yaşadıkları, Taşdelen ve Zeybek (2013)'in çalışmasında ise en çok hemşirelerin öğrenciler için stres kaynağı oluşturduğu, Elçigil ve Sarı (2011)'nin çalışmasında ise klinik çalışanlarının öğrencilere karşı tutumları olarak belirtilmiştir.^{10,11,14} Uygulama yapılan kliniklerde görevli hekim, ebe ve hemşirelerin mesleki yönden donanımlı ve olumlu rol modeli olması uygulama he-

deflerine ulaşılması açısından önemlidir.¹⁵ Uygu lamalar sırasında öğrencinin yönlendirilmeye, desteklenmeye ve bu desteği hissetmeye ihtiyacı vardır. Bu çalışma sonuçlarından yola çıkarak öğrenci ebelerin klinik uygulama öncesi klinikteki görevli hekim, ebe ve hemşirelerle tanıştırılması, kliniğin fiziksel yapısı, kurallar ve öğrencilerden beklentiler ile ilgili olarak öğrencilerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin durumluluk-sürekli kaygı ve stres düzeyleri ilk klinik deneyim sırasında yükselirken, klinik deneyim arttıkça kaygı ve stres düzeylerinin azaldığı belirlendi. Ebelik bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin durumluluk kaygı düzeyleri ve sağlık meslek lisesi mezunu olan öğrencilerin stres düzeyleri ve durumluluk kaygı düzeyleri anlamlı olarak düşük olduğu saptandı. Klinik uygulamada öğrencilerin en büyük stres kaynağının hastaya zarar verme korkusu ve hekim, ebe-hemşirelerin tutumları olduğu belirlendi.

Bu sonuçlar doğrultusunda, klinik öğretim öncesinde simülasyon teknikleri kullanılarak oluşturulan klinik ortama benzer öğretim alanlarında öğrencilerin kliniğe kendilerini daha hazır hissetmelerinin sağlanması, kliniğin fiziksel yapısı, klinik ekibi, kurallar ve öğrenciden beklentiler konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi, ilk klinik deneyim öncesinde öğrencilerin yakından değerlendirilmesi, korkan, kaygı duyan, heyecanlı olan öğrencilerin riskli grup olarak değerlendirilmesi ve ayrıca destek sağlanması önerilebilir.

Kaynaklar

- Şendir M, Acaroğlu R. Reliability and Validity of Turkish Version of Clinical Stress Questionnaire. *Nurs Educ Today* 2008; 28(6): 737-43.
- Jimenez C, Navia-Osorio P, Vacas Diaz C. Stress and Health in Novice and Experienced Nursing Students. *Journal of Advanced Nursing* 2010; 66 (2): 442-455.
- Lee J, Graham AV. Student's Perception of Medical School Stress and Their Evaluation of A Wellness Elective. *Medical Education* 2001; 35: 652-659.
- Sheu S, Lin HS, Hwang SL. Perceived Stress and Physio-Psycho-Social Status of Nursing Students During Their Initial Period of Clinical Practice: The Effect of Coping Behaviors. *International Journal of Nursing Studies* 2002; 39 (2): 165-175.
- Sharif F, Masoumi S. A Qualitative Study of Nursing Student Experiences of Clinical Practice. *BMC Nurs* 2005; 4(6): 1-7.
- Balcıoğlu İ. Stres Kavramı ve Tarihsel Gelişimi. *Medikal Açısından Stres ve Çareleri [Concept of Stress and Historical Development. Medical Stress and Remedies]. Sempozyum Dizisi [Symposium series]* 2005; 47: 09-12.
- Pagana KD. Psychometric Evaluation of Clinical Stress Questionnaire (CSQ). *J Nurs Educ* 1989;28(4):169-74.
- Spielberger CD, Gorsuch RL, Lushene RE. *Manual for Stait-Trait Anxiety Inventory*, Consulting Psychologist Press. California: 1970.
- Öner N, Le Compte A. *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. [Handbook of State-Trait Anxiety Inventory]* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları; 1983.
- Mankan T, Polat H, Cengiz H, Sevindik F. Hemşirelik Öğrencilerinin İlk Klinik Stres Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi [The First Clinical Stress Level of the Nursing Students and the Factors Affecting]. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi [Journal of İnönü University Health Sciences]* 2016; 5 (1): 10-15
- Taşdelen S, Zaybak A. Hemşirelik Öğrencilerinin İlk Klinik Deneyim Sırasındaki Stres Düzeylerinin İncelenmesi [The Determination The Level of Stress of Nursing Students During Their First Clinical Experience]. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi [Florence Nightingale Journal of Nursing]* 2013; 21(2): 101-06.
- Atay S, Yılmaz F. Sağlık Yüksek Okulu öğrencilerinin ilk klinik stres düzeyleri [The First Stress Levels of The Students of Vocational Higher School of Health] *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi [Journal Of Anatolia Nursing And Health Sciences]* 2011; 14 (4): 32-37.
- Arabacı LB, Korhan EA, Tokem Y, Torun R. Hemşirelik Birinci Sınıf Öğrencilerinin İlk Klinik Deneyim Öncesi-Sırası ve Sonrası Anksiyete ve Stres Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler [Nursing Students' Anxiety And Stress Levels And Contributed Factors Before-During And After First Clinical Placement]. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Faculty of Health Sciences Nursing Journal]* 2015;1-16.

14. Elçigil A, Sarı HY. Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Eğitiminde Kolaylaştırıcı Faktörler [Facilitating Factors in Clinical Education in Nursing]. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi [Dokuz Eylül University Faculty of Nursing Electronic Journal] 2011; 4(2): 67-71.
15. Erenel AŞ, Dal Ü, Kutlutürkan S, Vural G. Hemşirelik Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin ve Hemşirelerin İntörnlük Uygulamasına İlişkin Görüşleri [The Views of the Fourth Year Students and Nurses About Internship Practices]. H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi [Hacettepe University Faculty of Health Sciences Nursing Journal] 2008; 15(2):16-25.